

บทที่ ๑

บทนำ

แนวความคิดทางพุทธศาสนานั้นมีพื้นฐานจาก “ลัทธิสมณะ (ศรมณะ)” ซึ่งมีแพร่หลายอยู่ช้านานมาแล้วในสังคมอินเดีย นักโบราณคดีที่ค้นคว้าหลักฐานทางพุทธศาสนาเชื่อว่าความคิดและวัตรปฏิบัติทางศาสนานั้น มีกำเนิดจากวัฒนธรรมหะรัปปา(Harappa) แห่งลุ่มน้ำสินธุ และวัฒนธรรมโมहनโจโด(Mohenjo-daro) ซึ่งมีอายุประมาณ ๓,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล สิ่งที่ค้นพบจากโบราณสถานคือรูปสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการยกย่องในพุทธศาสนา ได้แก่ กวาง ช้าง วัว งู(นาค) เป็นต้น รวมทั้งต้นโพธิ์ที่ชาวพุทธเชื่อว่าเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ที่สำคัญที่สุดคือรูปปั้น คนนั่งสมาธิ หลับตาทั้งสองข้าง ด้านขวามือมีสิ่งโตและช้าง ด้านซ้ายมือมีวัวและแรด ด้านหน้า ได้อาสนะมีกวางสองตัว สัตว์ทั้งหกอยู่ในลักษณะทำความเคารพผู้ที่กำลังนั่งสมาธิ ผู้ที่นั่งสมาธิไว้เคราและผมยาว บนร่างมีผ้าปกปิดเว้นไหล่ขวาซึ่งว่างไว้ (คล้ายพระภิกษุครองจีวรเมื่ออยู่ในวัด) นอกจากนี้ยังพบรูปปั้นคนนั่งสมาธิ ทางด้านซ้ายและขวามือมีคนนั่งประนมมือ แสดงความเคารพผู้ที่นั่งสมาธิอยู่ ด้านหลังเหนือศีรษะมีงู (นาค) ชูหัวแผ่พังพานคล้ายให้ความอารักขา ทั้งหมดนี้ ศาสตราจารย์ ดร.ลาล มณี โชคี กล่าวว่า “เป็นสัญลักษณ์ของความคิด ประเพณี และวัตรปฏิบัติของลัทธิศรมณะ ยติ มุณี ฤๅษีหรือภิกษุ ซึ่งต่อมาได้วิวัฒนาการพัฒนาเป็นพุทธศาสนา”^๒

๑. ประวัติพระพุทธเจ้า

จุดเริ่มต้นของพุทธศาสนานั้นมาจาก “เจ้าชายสิทธัตถะ” ซึ่งมีประวัติความเป็นมาว่าพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์และพระนางสิริมหามายา มีพระราชโอรสซึ่งประสูติวันศุกร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีจอ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปีได้ตั้งวังในสวนลุมพินี เมื่อประสูติได้ ๕ วัน พระราชบิดาได้ทำพิธีรับพระลักษณะตามแบบพราหมณ์ และตั้งพระนามตามที่พราหมณ์โกลถวายว่า “พระสิทธัตถะ” ต่อมาอลิตดาบสได้ทำนายว่า “พระกุมารนี้มีคติเป็น ๒ คือ ถ้าอยู่ครองราชสมบัติจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าออกบวชจักได้เป็นพระศาสดาเอกของโลก”

เมื่อประสูติได้ ๗ วัน พระนางสิริมหามายาก็ได้สิ้นพระชนม์ พระนาง
ประชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นน้องของพระนางสิริมหามายาได้ทรงเลี้ยงดูต่อมา ครั้น
เจ้าชายสิทธัตถะเจริญวัยขึ้นก็ได้รับการศึกษาอย่างดีตามแบบประเพณีของกษัตริย์
ทรงศึกษาในสำนักครูวิศวามิตร ทั้งพระเวทและศิลปศาสตร์อื่นๆ จนเชี่ยวชาญ
ชำนาญอย่างรวดเร็ว กระทั่งได้ชื่อว่า “ไม่มีราชกุมารอื่นจะเท่าเทียม”

ศิลปศาสตร์ในเวลานั้นถือว่าเป็นวิชาการชั้นสูง ผู้ที่รู้และชำนาญจะได้รับการยกย่องว่าเป็นนักปราชญ์ เป็นที่เคารพนับถือของบุคคลทั่วไปซึ่งมีอยู่ ๑๘
ประการ คือ

๑. ไตรเพทศาสตร์	ความรู้เรื่องไตรเพท
๒. สรรพศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับร่างกาย
๓. สังขยศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับการนับ
๔. สมภาติศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับการทำสมาธิ
๕. นิติศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย
๖. วิเสสิกศาสตร์	ความรู้แยกประเภทคนและสิ่งของ
๗. โชติศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับดวงดาว
๘. คัมภีร์พศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับการขับร้อง ดนตรีและฟ้อนรำ
๙. ดิกิจฉศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์
๑๐. ปุราณศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับโบราณประเพณี
๑๑. ศาสนศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับศาสนา
๑๒. ไทศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับการทำนาย
๑๓. มายาศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับเล่ห์กลมายา
๑๔. เหตุศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับการค้นหาเหตุผล
๑๕. มันทศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับความคิด
๑๖. ยุทธศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับการพิชัยสงคราม
๑๗. ฉันทศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับการประพันธ์
๑๘. ลักษณะศาสตร์	ความรู้เกี่ยวกับการดูลักษณะคน
- ต่อมาในสมัยพุทธกาลศิลปศาสตร์ทั้ง ๑๘ ประการได้มีการเปลี่ยนแปลง

ใหม่คือ

๑. สุตติ	วิชาเกี่ยวกับความรู้รอบตัว
๒. สมุมติ	วิชาเกี่ยวกับความเข้าใจระเบียบแบบแผนต่าง ๆ
๓. สงขยา	วิชาเกี่ยวกับการคำนวณ
๔. โยคยนุต	วิชาเกี่ยวกับการช่าง
๕. นีติ	วิชาเกี่ยวกับกฎหมาย
๖. วิเสสิก	วิชาเกี่ยวกับการพยากรณ์
๗. คณฐพพา	วิชาการฟ้อนรำ การดนตรี
๘. คณิกา	วิชาเกี่ยวกับการออกกำลังกาย
๙. ธนุพเพทา	วิชาเกี่ยวกับการยิงธนู
๑๐. ปูรณา	วิชาเกี่ยวกับโบราณประเพณี
๑๑. อิติหาส	วิชาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
๑๒. โชติ	วิชาเกี่ยวกับดวงดาว
๑๓. มายา	วิชาเกี่ยวกับการพิชัยสงคราม
๑๔. ติกิจฉา	วิชาเกี่ยวกับการแพทย์
๑๕. ฉนุหติ	วิชาเกี่ยวกับการประพันธ์
๑๖. เกตุ	วิชาเกี่ยวกับการพูด
๑๗. มนุตา	วิชาเกี่ยวกับเวทมนต์คาถา
๑๘. สททา	วิชาเกี่ยวกับไวยากรณ์ ^๓

วันหนึ่งในงานแรกนาขวัญ พระเจ้าสุทโธทนะเสด็จแรกนาด้วยพระองค์เอง เจ้าชายสิทธัตถะประทับอยู่ใต้ต้นหว่าพร้อมกบเหล่าผีเสื้อ เมื่อผีเสื้อออกไปดูงานพิธี เจ้าชายสิทธัตถะได้เจริญกรรมฐานจนเกิดปฐมฌานซึ่งขณะนั้นเป็นเวลาบ่าย เมื่อผีเสื้อกลับมาดูพบว่าเงาของตนหว่านั้นได้อยู่ตรงจุดในเวลาเที่ยง แต่เงาไม้ต้นอื่นๆ นั้นได้หายไปตามตะวัน จึงนำความไปกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะ ครั้นพระเจ้าสุทโธทนะเสด็จมาเห็นดังนั้น จึงเกิดความปลื้มพระทัยในพระราชโอรสเป็นอันมาก แต่ด้วยประสงค์ที่จะให้เจ้าชายสิทธัตถะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ และไม่ต้องการให้ออกบรพชา จึงทรงจัดหาสิ่งเพลิดเพลินเนื่องด้วยกามสุขและความสำราญอย่างเต็มที่ และจัดการให้เจ้าชายสิทธัตถะอภิเษกกับเจ้าหญิงยโสธรา พระราชบุตรีของพระเจ้าสุปปพุทธะ ผู้ปกครองนครเทวทหะ เมื่อพระชนมายุได้

๑๖ ปี ทรงโปรดให้ประทับอยู่บนปราสาท ๓ ฤดู ฤดูละ ๑ หลังภายในแวดล้อมด้วยสตรีสาวสวยจำนวนมาก พร้อมทั้งสิ่งมีค่าต่างๆ ในขณะที่เดียวกันก็ป้องกันมิให้พบเห็นสิ่งที่เป็นทุกข์และน่าเกลียด เจ้าชายสิทธัตถะ ได้รับการบำเรอจากหมู่สตรีทั้งกลางวันและกลางคืนอยู่เป็นนิจย์ จนพระชนมายุได้ ๒๙ ปี พระองค์เกิดความเบื่อหน่ายชีวิตที่ต้องอยู่แต่ในพระราชวัง จึงได้ประพาสพระนคร ครั้งแรกพบคนแก่ ครั้งที่สองพบคนเจ็บ ครั้งที่สามพบคนตาย จึงเกิดความรู้สึกว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์ และครั้งที่สี่พบสมณะหรือนักบวช ทรงเห็นว่าน่าจะเป็นหนทางการแก้ปัญหาของมนุษย์ เจ้าชายสิทธัตถะเกิดความสนใจในการบรรพชาแสวงหาความสงบ จึงสละความพอพระทัยในราชสมบัติ พระชายา ในวันนั้นเองพระโอรสได้ประสูติ พระองค์เรียกชื่อโอรสว่า “ราหุล” จากนั้นได้เสด็จหนีไปกับนายฉันทะ เมื่อถึงแม่น้ำโนมาก็ใช้พระขรรค์ตัดพระเมาลี สละเครื่องทรงออก

ในระยะแรกของการออกบวชนั้น เจ้าชายสิทธัตถะได้เข้าไปศึกษาและปฏิบัติอยู่ในสำนักของอาหารดาบสและอุทกดาบส ซึ่งเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงที่สุดในเวลานั้น เมื่อศึกษาจนถึงที่สุดแห่งความรู้ของพระอาจารย์แล้ว พระอาจารย์ทั้งสองได้กล่าวเหมือนกันว่า

“เป็นลาภของพวกเรา พวกเราได้ดีแล้วที่ได้เห็นสพรหมจรรย์เช่นท่าน เราทำให้แจ้งซึ่งธรรมใดด้วยความรู้อย่าง... เรารู้ธรรมใดท่านก็รู้ธรรมนั้น ท่านรู้ธรรมใด เราก็รู้ธรรมนั้น เป็นอันว่าเราเช่นใด ท่านก็เช่นนั้น ท่านเช่นใด เราก็เช่นนั้น”

เจ้าชายสิทธัตถะ เห็นว่าไม่ใช่ทางแห่งความหลุดพ้น จึงได้ออกจากสำนักและแสวงหาหนทางด้วยตนเอง ซึ่งในขณะนั้นปัญจวัคคีย์ คือ โกณฑัญญะ ภัททิยะ มหานามะ วัปปะ อัสสชิ ได้ติดตามรับใช้อยู่ ด้วยหวังว่าถ้าเมื่อใดเจ้าชายสิทธัตถะได้บรรลุธรรมแล้วพวกตนคงได้รับคำสั่งสอน เจ้าชายสิทธัตถะทรงเริ่มทรมานตนจากการกตพระทนต์ด้วยพระทนต์ กตพระตาลด้วยพระชิวหา จนพระเสโทไหลออกจากพระกัจฉะ

“เป็นอเจลคนเปลือย ไร้มารยาท เสียมือ... ทรงผ้าปานบ้าง ผ้าแกมบ้าง ผ้าห่อศพบ้าง ผ้าบังสุกุลบ้าง ผ้าเปลือกไม้บ้าง หนังสือบ้าง หนังสือทั้งเล็บบ้าง... เป็นผู้ถอนผมและหนวด คือ ประกอบความขวนขวายในการถอนผม และหนวดบ้าง

เป็นผู้ถือยืน คือ ห้ามอาสนะบ้าง เป็นผู้กระโหย่ง คือ ประกอบ
ความเพียรในการยืนกระโหย่ง(เดินกระโหย่งเหยียบพื้นไม่เต็มเท้า)
บ้างเป็นผู้นอนบนหนาม คือ สำเร็จการนอนบนหนามบ้าง...”^๖

เมื่อทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางที่ถูกต้องจึงเปลี่ยนวิธีใหม่ มาเป็นการกลั้น ผ่อนลม
หายใจเข้าออก จนกระทั่งปวดศีรษะอย่างรุนแรง ต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นการ
อดอาหารเริ่มจากการลดปริมาณอาหารลงทีละน้อยๆ จนไม่เสวยอาหารเลยในที่สุด
ร่างกายก็ซูบผอมเป็นอันมากเกือบสิ้นพระชนม์ วันนั้นเองได้ยินเสียงเพลงแว่วมา
ความว่า “ดีดพิณจับระบำ จงทำสายให้พอดี ดึงนักสายมักขาด เพลงพิณขาด
หมดเสียงใส หย่อนนักเสียงไม่ใส ต้องทำสายให้พอดี”

เจ้าชายเกิดความคิดขึ้นว่า การปฏิบัติตนด้วยการทรมานร่างกายนี้ก็เปรียบ
เหมือนสายพิณที่ตึงเกินไปยอมขาดได้ง่าย ส่วนการปล่อยตนเองให้หลงเพลินอยู่
กับกิเลสนั้นก็เหมือนกับสายพิณที่หย่อนจนเกินไป ดังนั้นจึงเริ่มเสวยอาหารตาม
ปกติ เมื่อปัญจวัคคีย์เห็นก็เข้าใจว่าเจ้าชายทรงละความเพียรแล้ว คงไม่มี
โอกาสบรรลุธรรมชั้นสูงอย่างแน่นอน จึงพากันปลีกตัวออกห่าง

เมื่อเจ้าชายลืมหัดแต่งกายแข็งแรงสมบูรณ์ วันหนึ่งได้ประทับนั่งใต้
ต้นโพธิ์ ณ อุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ทรงกระทำความเพียรทางจิตจนกระทั่ง
เกิดวิชา ๓ คือ

ก. บุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ความรู้ที่ระลึกชาติในอดีตได้ ทรงตรัสว่า
“เรานั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส..
ยอมโหมจิตไป เพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ เรานั้นยอม
ระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกชาติหนึ่งบ้าง สอง
ชาติบ้าง สามชาติบ้าง... พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง... ว่าใน
ภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณ
อย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยทุกข์สุขอย่างนั้น..มีกำหนด
อายุเพียงเท่านั้น...วิชาที่หนึ่งนี้แลเราบรรลุแล้วในปฐมยาม
แห่งราตรี”^๗

ข. จุตูปปาตญาณหรือทิพยจักขุ คือ ความรู้กำเนิดของสัตว์ทุกจำพวก
ว่าเป็นไปได้เพราะอำนาจกรรมของตน ทรงตรัสว่า

พุทธปรัชญาเถรวาท

“เรานั้นเห็นหมู่วัตถุที่กำลังจืด กำลังอุบตี เลว ปราณีต
มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพย
จักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่ง
หมู่วัตถุผู้เป็นไปตามกรรม... วิชาที่สองนี้แลเราบรรลุ
แล้วในมัชฌิมยามแห่งราตรี”

ค. อาสวักขยญาณ คือ ความรู้ที่เป็นเหตุให้พ้นจากความหลงผิด พ้นจาก
กิเลสทั้งมวล อันเป็น สิ่งที่ทำให้บรรลุพระนิพพาน ทรงตรัสว่า

“เราได้รับรู้ชัดความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขนิโรธ
นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา... วิชาที่สามนี้แล
เราบรรลุแล้วในปัจฉิมยามแห่งราตรี”

นับเป็นวันที่เจ้าชายสิทธัตถะ ค้นพบสัจจธรรมตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในวัน
ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ รวมพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา

๒. ประวัติการสอนของพระพุทธเจ้า

ภายหลังการตรัสรู้แล้วได้ประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ๗ สัปดาห์ทรง
พิจารณาธรรมที่กำหนดรู้แล้วและทรงคำนึงถึงการที่จะแสดงธรรมโปรดเหล่ามนุษย์
ซึ่งครั้งแรกทรงไม่แน่ใจว่าจะโปรดดีหรือไม่ ด้วยเห็นว่ามนุษย์นั้นมีกิเลสหนาแน่น
มากและธรรมที่ตรัสรู้นั้นก็ยากแก่หมู่วัตถุที่ยินดีในกามคุณจะรู้ตามได้ ในขณะที่
เดียวกันทรงระลึกถึงภูมิปัญญาเหล่ามนุษย์ว่ามีฉลาดบ้าง โง่บ้าง ซึ่งมีอยู่ ๔
จำพวก คือ

๑. อุกมฤตัญญ คือ พอได้รับการอธิบายเพียงหัวข้อเท่านั้นก็รู้ได้ทันที
๒. วิปจิตัญญ คือ พอได้รับการอธิบายรายละเอียดก็เข้าใจได้
๓. เนยยะ คือ พวกที่ฟังธรรมไว้เพื่อเป็นอุปนิสัยในโอกาสหน้า หรือพวกที่
ต้องค่อยฝึก ค่อยเป็นค่อยไปจึงจะเข้าใจ
๔. ปทปรมะ คือ พวกที่ไม่สามารถจะเข้าใจอะไรเลย เพราะปัญญาอ่อนช้า
ต่ำเกินไป °°

จากนั้นทรงกำหนดแน่วแน่ว่า จะประกาศสัจจธรรมที่ทรงค้นพบเพื่อ
ประโยชน์สุขของทุกชีวิต พระพุทธองค์ทรงระลึกถึงอาหารดาบสและอุทกดาบส
ซึ่งเคยเป็นพระอาจารย์มาก่อน แต่เพราะท่านทั้งสองสิ้นชีพแล้ว จึงเสด็จไปแสดง

ธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ครั้งนั้นทรง
แสดงธรรม” โปรตปัญจวัคคีย์ ซึ่งท่านโกณฑัญญะเกิดดวงตาเห็นธรรมว่า

“สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวล ล้วนมีความดับเป็นธรรมดา”^{๑๒}

จากนั้นทรงแสดง อนัตตลักษณะสูตร แก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ มีใจความสำคัญ
คือ

๑. ร่างกาย ความรู้สึกทุกข์ สุข เฉยๆ ความจำได้หมายรู้ ความคิด ความ
ตั้งใจ และการรับรู้ อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย สิ่งทั้งหมดนี้มิใช่ตัวตน

๒. ทรงตรัสถามพระปัญจวัคคีย์ว่าสิ่งต่างๆ ในข้อ ๑. นั้นไม่เที่ยงเป็นทุกข์
ใช่หรือไม่ พระปัญจวัคคีย์ตอบว่า เป็นทุกข์

๓. ทรงชี้ให้เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ นั้น มิใช่ตัวตนของเรา

๔. ทรงชี้ว่าอริยสาวกเมื่อเห็นดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในรูป รส กลิ่น
เสียง สัมผัส เมื่อเบื่อหน่ายก็คลายกำหนดเพราะคลายกำหนดจึงหลุดพ้น เมื่อ
หลุดพ้นก็รู้ว่าหลุดพ้นแล้ว

ครั้งนั้นพระปัญจวัคคีย์ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ด้วยเหตุนี้ชาวพุทธทั้งหมดจึง
ได้ทำการบูชาระลึกถึงการเกิดครบทั้ง ๓ วัตนะ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

ต่อมาในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ พระพุทธเจ้าได้แสดง โอวาทปาติโมกข์^{๑๓}
ซึ่งเป็นหลักแห่งคำสอนของพระพุทธองค์ให้กับพระสงฆ์ความว่า

“ขันติ คือความทนทานเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า
พระนิพพานเป็นธรรมอย่างยิ่ง ผู้ทำร้ายผู้อื่น ผู้เบียดเบียนผู้อื่น
ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะเลย การไม่ทำบาปทั้งสิ้น
การยังกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องใสนี้เป็นคำสั่งสอน
ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การไม่กล่าวร้าย ๑ การไม่ทำร้าย ๑
การสำรวมในพระปาติโมกข์ ๑ ความเป็นผู้รู้ประมาณในกตดาหาร ๑
ที่นอนที่หนึ่งอันสงัด ๑ การประกอบความเพียรในอธิจิต ๑ หกอย่างนี้
เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๑๔}

หลังจากคำสอนของพระพุทธเจ้าได้แพร่หลายมีผู้เข้ามาบวชเป็นจำนวนมาก
อีกทั้งได้บรรลุพระอรหันต์มากมาย พระพุทธองค์จึงตรัสแก่พระสงฆ์ว่า

“ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่ชน
เป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์
สัตว์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพดา
และมนุษย์ทั้งหลาย” ^{๑๕}

คำสอนของพระพุทธเจ้าได้เผยแผ่ไปโดยพระสงฆ์ และพุทธบริษัทที่ทรงทำ
นั้นก่อให้เกิดความศรัทธาของมหาชนอย่างมากตลอด ๔๕ ปี จนวาระสุดท้าย
พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า

“สังฆารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา
พวกเธอจงยังความไม่ประมาท ให้ถึงพร้อมเถิด” ^{๑๖}

จากนั้นพระพุทธองค์ทรงดับขันธปรินิพพานได้ตั้งสาระคู่ เมืองกุสินารา
ในราตรีแห่งวันวิสาขบูชา ^{๑๗} ตรงกับวันอังคารเดือน ๖ ปีมะเส็งรวมพระชนมายุได้
๘๐ พรรษา และได้ถือป็นี่ว่าเป็นการเริ่มต้นแห่งพุทธศักราช

๓. ประวัติการบันทึกคำสอน

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ๓ เดือน ๔ วันได้มีการทำสังคายนาที่เมือง
ราชคฤห์ โดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน พร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ใน
ครั้งนั้นมีพระอานนท์เป็นหัวใจสำคัญ พระอานนท์ได้กล่าวถึงหลักธรรมต่างๆ ที่
จดจำและถ่ายทอดออกไปว่า

“ธรรมเหล่าใด เป็นไปในหทัย และบนปลายลิ้นของข้าพเจ้า
ธรรมเหล่านั้น มี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ คือ ข้าพเจ้า
เรียนจากพระพุทธเจ้า ๘๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียนจาก
ภิกษุ มีพระสารีบุตร เป็นต้น ๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์” ^{๑๘}

ต่อมาได้มีการทำสังคายนาอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. ๑๐๐ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๓๔
มีการสังคายนาที่กรุงปาฏลีบุตร โดยพระโมกคัลลีสบุตรติสสะเป็นประธานพร้อม
ด้วยพระสงฆ์ ๑,๐๐๐ รูป มีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้อุปถัมภ์ นับเป็นครั้งแรกที่
มีการบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยจัดให้มีการ
บันทึกไว้ในแผ่นศิลาและเสาศิลา อย่างไรก็ตามคำบันทึกต่างๆ นั้นมีข้อคิดอยู่ว่า

“บรรดาพระพุทธรูปที่แท้จริงนั้น ไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษา อารธามาคธี (Ardhamagadhi)^{๑๙} และไม่มีพุทธรูปใดๆ ได้ถูกเก็บรักษาไว้เป็นแบบฉบับดั้งเดิม สำหรับคัมภีร์ในยุคแรกที่สุดนั้น แม้แต่ภาษาที่ใช้ก็ยังเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันอยู่ ทั้งหมดที่เรามีอยู่นั้น ก็คือฉบับแปลเป็นภาษาต่างๆ ของอินเดีย ซึ่งอาจจะเป็นคัมภีร์ยุคต้นๆ และฉบับแปลดังกล่าวนั้นส่วนใหญ่เป็นภาษาบาลีและบางส่วนเป็นภาษาสันสกฤต”^{๒๐}

๔. ประวัติการแยกนิกาย

ประมาณ พ.ศ.๖๔๓ ในสมัยของพระเจ้ากนิษกะ ได้มีการรวมตัวของพระสงฆ์กลุ่มต่างๆ จัดตั้งนิกายขึ้นมาใหม่และปรับปรุงคำสอน ให้เหมาะสมทันต่อสมัย พระสงฆ์กลุ่มนี้เรียกตนเองว่านิกายมหายาน แปลว่า ยานใหญ่ คือสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ได้เป็นจำนวนมาก และเรียกพระสงฆ์นิกายเถรวาทที่มีความคิดแบบเดิมว่า หินยาน คือ ยานน้อย หมายถึง ใจแคบ มุ่งเอาตัวเองรอด คำสอนของทั้ง ๒ นิกายมีสาระสำคัญแตกต่างกันดังนี้

นิกาย หัวข้อ	เถรวาท	มหายาน
๑. เป้าหมายชีวิต	มุ่งให้ตนเองพ้นทุกข์ก่อน (อรหัตตผล)	มุ่งช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ ก่อนจึงจะช่วยตนเอง
๒. ภาวะจิต	ไม่ยืนยันภาวะจิตเดิม (ไม่มีพุทธภาวะ)	ยืนยันจิตเดิมว่ามีอยู่ในทุกคน (พุทธภาวะ)
๓. การมีอยู่ของ พระพุทธเจ้า (หลังปรินิพพาน)	ไม่ยืนยันหรือปฏิเสธการมี อยู่หรือดับสูญ	ยืนยันว่าพระพุทธเจ้า มีอยู่ใน พุทธเกษตร
๔. หลักธรรมวินัย	ยึดคำสอนเดิมทั้งหมด	เปลี่ยนแปลงและปรับปรุงใหม่
๕. การยกย่องพระ สาวก	ยกย่องผู้นำเพ็ญตน เป็น อริยบุคคล	ยกย่องผู้ปฏิบัติแบบพระโพธิ- -สัตว์

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ที่กรุงโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา ได้จัดให้มีการประชุม พุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกครั้งแรกขึ้น นำโดย ดร.มาลาสา เซการ่า ในครั้ง นั้นที่ประชุมได้มีมติให้ยกเลิกคำว่า “นิกายหินยาน” และให้เปลี่ยนมาใช้ คำว่า “นิกายเถรวาท” เหมือนเดิม

ในปัจจุบันพุทธศาสนาจึงได้แบ่งเป็น ๒ นิกายใหญ่ คือ เถรวาท และ มหายาน คำสอนนั้นนิกายเถรวาทก็ได้ใช้คัมภีร์จากภาษาบาลีเป็นหลัก ส่วนนิกาย มหายานนั้นใช้ภาษาสันสกฤต ซึ่งคำสอนทั้งหมดได้จัดเป็นหมวดหมู่ ๓ ส่วนใหญ่ๆ คือ

๑. คำสอนว่าด้วยกฎระเบียบ เรียกว่า พระวินัย
๒. คำสอนประเภทคำบรรยายทั่ว ๆ ไป เรียกว่า พระสูตร
๓. คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมโดยเฉพาะที่มีความลึกซึ้ง เรียกว่า พระอภิธรรม ทั้ง ๓ ส่วนนี้รวมเรียกว่า "พระไตรปิฎก"

๕. คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นศาสนาหรือปรัชญา

คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแนวทางให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม โดยมีได้มีการกำหนด หรือออกคำสั่ง ดังที่ทรงตรัสไว้ว่า

“เราทราบชัดธรรมเป็นที่สังคกิลส เพียงตั้งเอาลูกศรออก บอกทางแก่ท่านทั้งหลายแล้ว ท่านทั้งหลายพึงทำความเพียร เครื่องยังกิลสให้เราร้อน พระตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอก”^{๒๑}

คำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นการเสนอแนวทางให้ผู้ฟังเลือกที่จะศึกษา เพื่อตอบสนองความอยากรู้ในเรื่องต่างๆ เช่น จักรวาล จิตหรือวิญญาณ พระเจ้า การได้มาซึ่งความรู้ของมนุษย์ สิ่งที่มนุษย์ควรรู้ ฯลฯ ซึ่งก็คือเนื้อหาที่สำคัญของ ปรัชญา

ในขณะที่เดียวกันคำสอนทั้งหลายนั้นยังมีหลักเพื่อนำผู้ปฏิบัติไปสู่เป้าหมาย สูงสุดของทุกชีวิตคือความสุขซึ่งพระพุทธเจ้าเรียกความสุขที่สูงสุดนี้ว่า “นิพพาน” และยังมีองค์ประกอบที่สามารถจัดได้ว่าเป็นศาสนาที่สมบูรณ์ คือ มีพระพุทธเจ้า เป็นศาสดา มีคัมภีร์พระไตรปิฎก มีนักบวช มีศาสนิกชน มีศาสนสถานคือวัด มีสัญลักษณ์คือธรรมจักร คำสอนของพระพุทธเจ้าจึงจัดเป็นศาสนาด้วย

บรรณานุกรมและเชิงอรรถ

^๑ นอกจากนี้ยังมีแนวความคิดที่เชื่อว่าพุทธศาสนา เกิดขึ้นจากการปฏิรูปศาสนาพราหมณ์ เช่น แนวคิดของ ดร.เอ็ส ราชาภุชฌัน ที่กรุณา กุศลาลัย เรียบเรียงไว้ในหนังสือ พราหมณ์ พุทธ ฮินดู หน้า ๒๒ ว่า “พระพุทธศาสนามีได้เกิดขึ้นในฐานะที่เป็นศาสนาใหม่ และเป็นอิสระจากกระแสความคิดทางศาสนาของอินเดีย อาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาแยกไปจากศาสนาเก่าของอินเดีย จะว่าเป็นนิกายใหม่ก็ได้ พระพุทธองค์ทรงเห็นด้วยกับหลักคำสอนทางอภิปรัชญาและจริยธรรมของศาสนาพราหมณ์พระเวท แต่พระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยและทรงคัดค้านพิธีกรรมทางศาสนา บางประการ”

และที่สำคัญคือแนวความคิดเรื่อง “อวตาร” ในศาสนาฮินดูที่เชื่อว่าพระนารายณ์อวตารมาเพื่อช่วยเหลือ และสร้างประโยชน์แก่มนุษย์ ๑๐ ปาง คือ ๑) มัตสยะ คือ ปลา ๒) กูรุมะ คือ เต่า ๓) วราหะ คือ หมูป่า ๔) นรสิงหะ คือ ครึ่งคนครึ่งสิงห์ ๕) วามนะ คือ คนแคระ ๖) ปรศุรามะ คือ รามถือชวาน ๗) ราม คือ พระรามในมหากาพย์รามายณะ ๘) กฤษณะ คือ พระกฤษณะในคัมภีร์ภควัทคีตา ๙) พุทธะ คือ พระพุทธเจ้า และ ๑๐) กัลกี คือ ม้าขาว ซึ่งจะมาในยุคที่มนุษย์เสื่อมโทรมและสร้างโลกที่ดี

^๒ กรุณา กุศลาลัย, แปลและเรียบเรียง **พราหมณ์ พุทธ ฮินดู** (กรุงเทพฯ:ที.พี.พรินท์ ๒๕๓๖) หน้า ๔๘-๔๙

^๓ เสมอ บุญมา **อัตถาธิบายและวิเคราะห์ศัพท์ในปฐมสมโพธิกถา** (นครปฐม:แผนกบริการกลาง สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๒๕) หน้า ๓๐-๓๒

^๔ ม.ม. ๑๒/๔๑๑-๔๑๒/๓๖๖-๓๖๗

^๕ การทรมานตนในระยะนั้นที่สำคัญมี ๑๕ วิธี คือ

๑. อูรชวพาหุ คือ ยกแขนคาไว้จนแข็งค้าง
๒. เอกบาท คือ ยืนขาเดียวจนขาแข็ง
๓. อูรชวมูรี คือ เงยหน้าขึ้นตลอดเวลาจนคอแข็งค้าง
๔. ภูมิกา คือ นอนบนพื้นดินโดยไม่ใช้เครื่องปูลาดเป็นเวลานาน
๕. ชลาคยี่ คือ แซ่ตนเองอยู่ในน้ำเป็นเวลานาน

๖. นิคจลี คือ ยืนหรือนั่งในท่าเดียวเป็นแรมปี จนหมวดครายาว สัตว์ต่างๆ มาอาศัย

๗. นิจคิรุล คือ การเอาเท้าเหยียดง้างไม้ไว้อย่างค้ำคาว

๘. ปัญจตปามสี คือ นั่งอยู่ท่ามกลางกองไฟรอบข้าง กลางแสงแดด

๙. ศรโคยา คือ การนอนบนตะปู หรือหนามแหลม

๑๐. นชิฆุฆะ คือ กำมือไว้จนเล็บงอกทะลุอุ้งมือ

๑๑. ฉินนกา คือ การบีบรัดร่างกายของตนเอง เช่น แขน ขา เอว จนเป็นร่อง

๑๒. พุททกา คือ พยายามอาบน้ำในแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ให้ได้มากที่สุด

๑๓. ขทาคีรี คือ การยืนขาแข็งตลอดเวลา

๑๔. กุฏิลลา คือ การนั่งหรือเอนตัวตลอดเวลาและพยายามทำตัวให้ตรงเสมอ

๑๕. อุญจนหวฤตติ คือ การยังชีพด้วยการกินเมล็ดข้าวที่ตกหล่น หลังจากการเก็บเกี่ยว

^๖ ม.มู. ๑๒/๑๗๘/๑๒๓-๑๒๔

^๗ ม.มู. ๑๒/๔๘/๓๓

^๘ ม.มู. ๑๒/๔๘/๓๔

^๙ ม.มู. ๑๒/๕๐/๓๔

^{๑๐} อัง. จตุกุก. ๒๑/๑๓๓/๑๗๖

^{๑๑} การแสดงธรรมครั้งแรกนี้เกิดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ หรือที่

ชาวพุทธเรียกว่า

วันอาสาฬหบูชา พระพุทธเจ้าทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรมีใจความสำคัญ คือ

๑. ทรงชี้ทางผิด อันได้แก่ การหมกมุ่นอยู่ในกามและการทรมาณตนให้ลำบากซึ่งบุคคลไม่ควรดำเนิน แล้วทรงแสดงข้อปฏิบัติสายกลาง

๒. ทรงแสดงอริยสัจสี่ คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางพ้นทุกข์

๓. ทรงแสดงว่า พระองค์ทรงรู้แจ้งในอริยสัจสี่

^{๑๒} วินย. ๔/๑๖/๒๑

^{๑๓} โอวาทปาติโมกข์ เป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แสดงแก่พระสงฆ์ ๑,๒๕๐ รูป เพื่อให้ใช้เป็นแนวทางในการประกาศคำสอนและเป็นหลักแห่งการปฏิบัติของพุทธบริษัท ซึ่งพระองค์ทรงแสดงหลักธรรมนี้ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร นครราชคฤห์ และถือกันว่าวันนี้เป็นการประกาศตั้งหลักพุทธศาสนาไว้ในโลก และการมาพร้อมกันของพระสงฆ์ในวันนี้เรียกว่า “จาตุรงคสันนิบาต” คือประกอบไปด้วยองค์ ๔ ประการ ดังนี้

๑. เป็นวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำแห่งเดือนมาฆะ
๒. มีพระอรหันต์พุทธสาวกจำนวน ๑,๒๕๐ รูปมาประชุมพร้อมกัน โดยมีได้นัดหมาย มิได้มีใครนิมนต์

๓. พระอรหันต์ทั้ง ๑,๒๕๐ รูปนั้นล้วนแต่เป็นผู้ทรงคุณวิเศษ คือ ได้บรรลุอภิญญา ๖ ดังนี้

ก. อิทธีวิธิ คือ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้

ข. ทิพโสต คือ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์

ค. เจโตปริยญาณ คือ ญาณที่กำหนดใจคนอื่นได้

ง. ปุพเพนิวาสานุสสติ คือ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้

จ. ทิพจักขุ คือ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์

ฉ. อาสวักขยญาณ คือ ญาณที่ทำให้เครื่องเศร้าหมองสิ้นไป

๔. พระอรหันต์ทั้ง ๑,๒๕๐ รูปนั้นล้วนแต่เป็นเอหิภิกขุคือเป็นผู้ได้รับอุปสมบทจากพระพุทธเจ้าโดยตรงชาวพุทธจึงให้ความสำคัญกับวันนี้อย่างยิ่ง และได้เรียกวันนี้ว่า วันมาฆบูชา

^{๑๔} ที่.ม. ๑๐/๕๔/๕๐

^{๑๕} ที่.ม. ๑๐/๕๒/๔๘

^{๑๖} ที่.ม. ๑๐/๑๔๓/๑๕๔

^{๑๗} วิสาขบูชาตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ชาวพุทธเชื่อกันว่าเป็นวันที่เกิดเหตุการณ์สำคัญตรงกันคือวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ชาวพุทธจึงกำหนดเอาวันนี้เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และจัดพิธีบูชาเป็นพิเศษเพื่อระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า

^{๑๘} คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่ (เชียงใหม่: ม.ป.ป.) หน้า ๒๑

^{๑๙} เป็นภาษาของแคว้นมคธบางครั้งเรียกว่า ภาษามาคธี มคธภาษา
มาคธานิรุกติ มาคธิกภาษา ด้วยในเวลานั้นแคว้นมคธ ซึ่งมีพระเจ้าพิมพิสาร
เป็นกษัตริย์ปกครองอยู่ เป็นแคว้นที่มีอำนาจมากที่สุดและภาษาของแคว้นมคธได้
ถูกใช้เป็นภาษากลางในการติดต่อกับแคว้นต่างๆ

^{๒๐} เอ็ดเวิร์ด โคนท์ พุทธศาสนประวัติสังเขป แปลโดย สภาการศึกษา
มหามกุฏราชวิทยาลัย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม ๒๕๑๖) หน้า ๗-๘

^{๒๑} ข.ธ. ๒๕/๓๐/๔๓